

A KRIMINÁLTAKTIKA JÖVŐJE – ÚJ KIHALLGATÁSI TECHNIKÁK

1. Bevezetés

A kihallgatás a leggyakoribb és a legjelentősebb nyomozási cselekmény, amely a bűncselekmények felderítése során a személyi jellegű bizonyítékok megszerzését szolgálja. Ezen bizonyítékok megszerzésében pedig a kihallgatott személy (gyanúsított, sértett, tanú) bűncselekményről szerzett tudomása nyújt segítséget.¹

A bűncselekmény egy múltban megtörtént esemény, amelynek körülményeit a nyomozóhatóság a nyomozás során ismeri meg.² Természetesen a nyomozó nem tanúja az eseményeknek, csupán közvetett észlelés alapján ismeri meg a (főleg objektív) tényeket. A nyomozati cselekmények során ez a nyomok felkutatását, rögzítését és analízisét jelenti, amelyek kapcsolatban állnak az elkövetett bűncselekménnyel. Ezek a nyomok pedig nem csak a környezetben, de az emberek tudatában is megtalálhatóak, bizonyítási jelentőségük pedig hatalmas.³ A bűncselekmények és az elkövetők differenciálódása is hozzájárul ahhoz, hogy a krimináltaktika a változások követésével, a kihallgatási módszerek fejlesztésével, illetve új metódusok alkalmazásával elősegíti, hogy a nyomozóhatóságok minél több, valósághoz közelítő és az igazságnak megfelelő vallomást szerezhessenek/szerezzenek be.⁴ A kriminalisztika fejlődési irányait, jövőbeli lehetőségeit és kihívásait szem előtt tartva, ezeket az új kihallgatási metódusokat igyekszem bemutatni jelen tanulmányomban. A három vizsgált kihallgatási módszer:

1. SAI (Self- Administered Interview),
2. PEACE (**P**- Preparation and Planning, **E**- Engage and Explain, **A**- Account, **C**- Closure-**E**- Evaluate),
3. SUE (Strategic Use of Evidence).

Egyúttal ezen kihallgatási típusok különböző szempontok alapján történő összehasonlítását – előnyök, hátrányok, cél, eszköz, szakképzettség, pénz, alkalmazási köre, bűncselekmények típusa – kívánom felvázolni és értékelni, valamint empirikus kutatásom segítségével a gyakorlatban való alkalmazhatóságukat feltárni, ezáltal mintegy a krimináltaktika fejlődési tendenciáiba is betekintést nyerni.

¹ Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: Kriminalisztika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005. 338. o.

² Kertész Imre: A kihallgatási taktika lélektani alapjai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965. 4. o.

³ Uo.

⁴ Anti Csaba – Barta Endre – Bócz Endre – Kriszán István – Lakatos János – Romasz Árpád: Krimináltaktika I. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004. 176. o.

2. A SAI fogalma, kialakulása és végrehajtásának folyamata

„Az út, ahol az emlékek nyomai védelemben részesülnek.” – így jellemezi a SAI (Self- Administered Interview) kihallgatási módszert a szakirodalom.⁵ Magát a kifejezést úgy fordíthatjuk le, hogy ez a „Saját magunk által irányított kikérdezés” egyfajta önkikérdezés, öninterjúztatás. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a SAI egy olyan erőteljes nyomozási eszköz, amely felhasználható arra, hogy a szemtanúktól gyorsan és eredményesen kiindul, egyben átfogó vallomást szerezzünk be.⁶ Egy olyan forma, szabványosított technika, ami világos iránymutatásokat és kérdéseket ad, és amely képessé teszi a szemtanút saját vallomása megtételére. Következésképpen, ideális a használata azokban az esetekben, amikor a korlátozott források nem teszik lehetővé a tradicionális kihallgatási módszereket.⁷

Egy bűncselekmény helyszínén gyakran sok a szemtanú, de nem mindig van elég személy a nyomozóhatóság részéről, hogy azonnali és alapos kikérdezést végezzenek. Hasonló probléma merül fel abban az esetben is, amikor a rendőrség ajtóról ajtóra jár, és adatot gyűjt. Ha nincs lehetőség arra, hogy egy tanút azonnal és gyorsan kihallgassanak, akkor fennáll annak a lehetősége, hogy a memóriája sérül, és az emlékek torzulnak vagy elvesznek, valamint az a veszély is fennáll, hogy a tanú befolyásolhatóvá válik mások által.⁸ A SAI-t pont azért fejlesztették ki, hogy ezek a körülmények elkerülhetővé váljanak.⁹

A SAI mint eszköz – a bűncselekmény helyszínén tartózkodó szemtanúkra alkalmazva – a természetes memória pusztulása ellen küzd. Felhasználja a kognitív pszichológiai technikák legújabb kutatási eredményeit. Módszere szerint egyszerűen „megfagyasztja” a szemtanú elméjében a bűncselekmény helyszínének és az elkövetőnek a képét. Különösen a kis és jelentéktelen részleteket, amelyek vezetnek a nyomozókat és akár döntő fontosságúak is lehetnek a felderítés során.

Az első lépés, hogy a nyomozóhatóság tagja rögzíti, kinek adta ki a nyomtatványt és ráírja saját elérhetőségét a SAI-iratra. Ezen nyomtatvány kitöltése a helyszínen történik, méghozzá közel a bűncselekmény (feltételezett) elkövetési helyéhez. Ha ez nem lehetséges, akkor a nyomozónak fel kell hívnia a figyelmet arra, hogy a szemtanú kitöltheti más helyszínen is a nyomtatványt. Viszont minél hamarabb kell ezt megtenni, anélkül, hogy másokkal megtárgyalná a történeteket. Ezután meg kell egyezni egy időpontban, mikor fogja a nyomozóhatóság átvenni a kitöltött nyomtatványt, valamint tájékoztatni kell a tanút, hogy az ügyben bármikor idézhető kihallgatásra.¹⁰ Miután a nyomozóhatóság begyűjtötte és megvizsgálta a SAI nyomtatványokat, a nyomozást vezető eldönti, mely tanúk lesznek kihallgatva és milyen sorrendben. Ez elősegíti, hogy a nyomozási cselekmény során a hatóság nem veszít időt. Am fontos szem előtt tartani, hogy a SAI formanyomtatvány nem

⁵Forrás: Forensic Interview Solutions, <http://www.forensicinterviewsolutions.com/services/law-enforcement/self-administered-interview-sai/> (Letöltés: 2014. 04.12.)

⁶ Forrás: Self Administered Interview webpage: <http://www.selfadministeredinterview.com/> (Letöltés: 2014. 04. 12.)

⁷ Russel Satch: Scientists Develop New Tool to „Freeze” Crime Scene Memories, in Science Daily Magazine, Forrás: <http://www.sciencedaily.com/releases/2007/04/070427105641.htm> (Letöltés: 2014. 04. 12.)

⁸ Forrás: Self Administered Interview webpage: <http://www.selfadministeredinterview.com/> (Letöltés: 2014. 04. 12.)

⁹ A módszert egy kisebb nemzetközi kutatócsoport fejlesztette ki; Fiona Gabbert (Abertay-i Egyetem, Skócia), Lorraine Hope (Portsmouth-i Egyetem, Anglia) és Ron Fisher (Floridai Egyetem, Egyesült Államok) részvételével.

¹⁰ Forrás: Forensic Interview solutions, <http://www.forensicinterviewsolutions.com/services/law-enforcement/self-administered-interview-sai/> (Letöltés: 2014. 04.12.)

helyettesítheti a személyes kihallgatást. Az SAI kitöltésével az emlékek védettek, akár három héttel a baleset után is. Ezáltal könnyebben és több információhoz juthat a nyomozóhatóság a személyes kihallgatás során.¹¹

Összegezve: a SAI egy rendkívül hatékony nyomozati eszköznek számít, amely megvédi a tanú memóriáját, és jelentős információk megszerzését teszi lehetővé a tanúk időbeli rangsorolásával, különösen azokban a helyzetekben, amikor korlátozott források állnak a nyomozóhatóságok rendelkezésére.

3. A PEACE kihallgatási módszer definiálása és folyamata

A PEACE egy olyan kihallgatási technika, amelyet azért fejlesztettek ki, hogy a nyomozás során elegendő információ legyen megszerzhető a gyanúsítottól, hogy meghatározható legyen a közrehatása a cselekményben.¹² A PEACE elnevezés egy rövidítést takar, amelynek elemei a következők: P- Preparation and Planning az az, előkészület és tervezés. E- Engage and Explain vagyis tevékenység és magyarázat. A- Account vagyis beszámolás, illetve jelentés. C- Closure- az az befejezés és lezárás. E- Evaluate- vagyis értékelés.¹³ A kihallgatási módszer első szakasza az előkészület és a tervezés, amely a következő tevékenységi elemeket tartalmazhatja:

- a) megérteni a kihallgatás értelmét,
- b) meghatározni a kihallgatás céljait, illetve tárgyát,
- c) megérteni és felismerni azokat a pontokat, amelyeket bizonyítani, illetve tisztázni szükséges,
- d) megállapítani azt, hogy milyen bizonyítékok elérhetőek és azok honnan szerezhetőek be,
- e) megállapítani, hogy mely bizonyítékok szükségesek és azok hogyan szerezhetőek meg,
- f) előkészíteni a kihallgatási eszközöket (írószerek, helyszín biztosítása stb.).

A következő fázis a tevékenység és a magyarázat. Ezeket a fogalmakat úgy is ismerhetjük, mint a kihallgatás „előszava”, amely a korábbi fázisokra utal. Lényeges eleme: az interjú következményeinek helyes bemutatása. Szükséges az, hogy a kihallgató és a kihallgatott között egy elvárható viszony keletkezzen. Ez megköveteli azt, hogy a kihallgató személynek tisztában kell lennie a kérdésekkel, tehát tudatosan kell kérdeznie, valamint képesnek kell lennie reagálnia. Továbbá ismernie kell a kihallgatott állapotát, illetve félelmeit és elvárásait.¹⁴ Ezen a szakaszt követi a magyarázat fázisa, ahol a nyomozónak rá kell világítania, azokra az okokra, amelyek miatt a kihallgatást le kell folytatni, valamint elmondania azt milyen tevékenységeket fognak végrehajtani a kihallgatás alatt, különösen felhívva a figyelmet a rutin feladatokra.

A következő fázis a beszámolás, illetve jelentés, amelynek jellemzője, hogy tartalmazza a kihallgatottól összegyűjtött információkat, illetve az emlékek felidézését az eseményekről. Ez a stádium az, ahol a jelentős és valószínű információk közvetlenül szerezhetőek be a gyanúsítottól.

¹¹ Forrás: Forensic Interview solutions, <http://www.forensicinterviewsolutions.com/services/law-enforcement/self-administered-interview-sai/> (Letöltés ideje: 2014. 04.12.)

¹² PEACE article, Forrás: <http://www.reid.com/pdfs/peacearticle.pdf> (Letöltés ideje: 2014. 04. 13.) 1. o.

¹³ Jeremy C. Short, Forrás: <http://www.jcshort.com/Articles/PEACE-Method.htm> (Letöltés ideje: 2014. 04. 13.)

¹⁴ Short, J.C. Forrás: <http://www.jcshort.com/Articles/PEACE-Method.htm> (Letöltés ideje: 2014. 04. 13.)

Az ezt követő szakasz a befejezés, illetve a lezárás fázisa, ahol a jövő problémáinak azonnali elkerülése érdekében, amelyek felléphetnek a kihallgató és a kihallgatott kapcsolatában, a nyomozóknak végre kell hajtaniuk a következő tevékenységeket:

- a) Meg kell köszönniük a kihallgatás lehetőségét, mielőtt távoznak.
- b) Mindenkinek meg kell értenie, mi történt a kihallgatás alatt.
- c) Mindenkinek tisztában kell lennie azzal, mi fog következni a jövőben.

A zárásnak mindenképpen magába kell foglalnia olyan elemeket, amelyek megadják a lehetőséget a kihallgatottnak arra, hogy ő is kérdezhessen. A kihallgatónak összegeznie kell, mit mondott a kihallgatott.¹⁵ Az utolsó szakasz pedig az értékelés fázisa, miután a kihallgatás befejeződött. Itt az első szempont annak ellenőrzése, hogy elérték-e a kihallgatás tárgyát, illetve célját, hiszen ez alapján dönthető el, hogy szükség van-e további tevékenységekre, netán kihallgatásra.¹⁶

4. A SUE – Strategic Use of Evidence kihallgatási módszer bemutatása

A SUE kihallgatási módszer fogalma a következőképpen határozható meg: bizonyítékok ismeretén alapuló kihallgatási technika, amelyben a kérdésfeltevést a nyomozóhatóság birtokában lévő bizonyítékok határozzák meg. Ezen bizonyítékoknak az ismerete viszont, a kihallgatott cselekményére vonatkozóan, nem juthat a kihallgatott tudomására. Más szóval élve; a kihallgatott nem tudhatja meg azt, hogy a nyomozóhatóságnak az elkövetett bűncselekményről bizonyítéka (illetve hogy milyen bizonyítéka) van. (A kihallgatás során felteendő kérdések ezen megszerzett bizonyítékokon alapulnak.)

A SUE kihallgatási módszer eljárása során a nyomozó szándéka az, hogy különböző stratégiák alkalmazásával, mint például a bizonyítékok felhasználásával, jusson el a válaszokig. A kihallgatási módszer célja az, hogy nyitott kérdésekkel indítson, mint például: „Mit csinált ön vasárnap?” Majd ezeket a kérdéseket speciális kérdések kövessék, mint például: „Használta ön vagy bárki más az autóját vasárnap?”. Mindezt a kihallgató úgy hajtja végre, hogy nem derül ki milyen bizonyítékok állnak a nyomozóhatóság rendelkezésére. (Pl. különböző felvételek vannak az elkövetőről és az autójáról.) Ilyenkor az a jellemző, hogy az igazat mondó kihallgatott spontánul, bármiféle sarkallás nélkül vallja be az autó használatát. A hazug kihallgatott a sarkallás után sem vallja be, inkább tagadja az állítást.

Nyitott kérdésről abban az esetben beszélhetünk, amikor a kérdésre leíró, elbeszélő válasz érkezik. Hogy miért fontos a nyitott kérdéssel való kezdeményezés, azt a következő példa jól szemlélteti.¹⁷ Vegyünk egy ügyet, melynél rablás történt múlt pénteken hét órakor. Ebben az esetben a nyomozók gyakran követik el azt a hibát, hogy zárt kérdéssel kezdve felteszi: „Mit csinált ön múlt pénteken hét órakor?” Erre az indításra a gyanúsított egy felkészült, rövid választ fog adni, amellyel a célja a nyomozóhatóság megtévesztése. A kihallgató pedig abba a nehéz helyzetbe hozza magát, hogy ebből az egyetlen válaszból és a gyanúsított által tanúsított magatartásból kell(ene) lelepleznie le a megtévesztést.

¹⁵ Short, J.C. Forrás: <http://www.jeshort.com/Articles/PEACE-Method.htm> (Letöltés ideje: 2014. 04. 13.)

¹⁶ Short, J.C. Forrás: <http://www.jeshort.com/Articles/PEACE-Method.htm> (Letöltés ideje: 2014. 04. 13.)

¹⁷ Inbau, F. E. – Reid, J. E. – Buckley, J. P. – Jayne, B.C.: *Criminal Interrogation and Confessions*. Jones & Bartlett Learning Company, USA – Burlington 2014. 50. o.

A SUE technika azon az elméleti feltevésen alapszik, hogy a kihallgatások során a kihallgatott személyek is bizonyos stratégiákat alkalmaznak válaszájuk során. Ezeknek a stratégiáknak a vizsgálata lehetővé teszi azt, hogy a gyanúsítottak válaszaik kiszámíthatóvá, úgymond megjósolhatóvá váljanak.

Az, hogy ennek a kutatási területnek az ismerete egyre jobban kiszélesedik, bizonyítja, hogy ezeknek a kikérdezési technikáknak az alkalmazása a nyomozhatóságok számára, amelyeknek célja a pontos információk megszerzése, segítségül szolgálhat abban, hogy minél alaposabbá váljanak a bűncselekmények felderítése során.¹⁸

5. A három kihallgatási módszer összehasonlítása

Az előzőekben a három kihallgatási módszert külön-külön mutattam be. A következőkben pedig különböző szempontok (előnyök, hátrányok, cél, eszköz, szakképzettség, pénz, alkalmazási kör, bűncselekmények típusa) alapján ezek összehasonlítását végzem el. Az elhatárolásokat táblázatokban szemléltetem. Az első a módszerek előnyei és hátrányai alapján készült

	SAI	PEACE	SUE
Előnyök	<ul style="list-style-type: none"> • Memóriavesztés nem jelentős mértékű • Elősegíti a visszaemlékezést, emlékek védelme • Gyors, eredményes és átfogó vallomás beszerzése • Világos iránymutatásokat tartalmaz • Bizalmat ébreszt a tanuban, hogy önállóan töltheti ki a fomanymtatványt 	<ul style="list-style-type: none"> • Alapos felkészülés a kihallgatás végrehajtására • Nyugodt környezet teremtése a kihallgatott számára 	<ul style="list-style-type: none"> • Bizonyítékokra koncentrálnak • Megtervezett kérdések, nyitott és speciális kérdések alkalmazása • Jövőbeli cselekmények megjósolhatóvá válnak.
Hátrányok	<ul style="list-style-type: none"> • Fomanymtatványt később kitöltőknél befolyásolás hatása fennáll • A baleset helyszínén sokkos állapotban lévők, kitöltési nehézségei. 	<ul style="list-style-type: none"> • Csak a múlt történéseit kérdezik ki. 	<ul style="list-style-type: none"> • Hazug kiszűrése nehéz feladat, személyfüggő.

1. sz. táblázat: A kihallgatási módszerek előnyei és hátrányai

A következő táblázatban a cél, eszköz, szakképzettség, pénz, alkalmazási kör, bűncselekmények típusa szempontjából mutatom be a módszerek különbségeit.

¹⁸ Franziska Clemens: Detecting lies about past and future actions: The Strategic Use of Evidence (SUE) technique and suspects' strategies 2013. 3. o.

	SAI	PEACE	SUE
CÉL	A memóriavesztés elkerülése, emlékek védelme és befolyásolhatóság kizárása az alapos és pontos információk megszerzése érdekében.	Pontos felkészülés és megtervezettség által, minél alaposabb és pontosabb információk megszerzése.	Bizonyítékok ismeretében történő kérdésfeltevés hatására a kihallgatott vallomásának elérése és minél pontosabb információk megszerzése.
ESZKÖZ	Fomanyomtatvány kitöltetése	Megtervezett kihallgatási folyamat	Nyitott és speciális kérdések
SZAKKÉPZETTSÉG	Igényel szakképzettséget.	Igényel szakképzettséget.	Igényel szakképzettséget
PENZ	Fomanyomtatványok beszerzését igényli, és a nyomozóhatóságok tagjainak a betanítását.	Kihallgatási eszközök beszerzése, helyszín biztosítása, nyomozóhatóságok tagjainak betanítása.	Kihallgatási eszközök beszerzése, helyszín biztosítása, és a nyomozóhatóságok tagjainak a betanítása.
ALKALMAZÁSI KÖR	Csak a baleset helyszínén tartózkodó szemtanúkra alkalmazható.	Aldozatokra, szemtanúkra és gyanúsítottakra is alkalmazható.	Gyanúsítottak körére alkalmazható leginkább.
BŰNCSELEKMÉNYEK TÍPUSA	Közlekedési balesetek, ipari balesetek, biztosítási csalások.	Bármilyen bűncselekmény típusra alkalmazható.	Bármilyen bűncselekmény típusra alkalmazható.

2. sz. táblázat: Cél, eszköz, szakképzettség, pénz, alkalmazási köre, bűncselekmények típusa szerint.

6. A három kihallgatási metódus megvalósulása a gyakorlatban

6.1. Az empirikus kutatás bemutatása, céljainak meghatározása

Az empirikus kutatásom során, az előzőekben ismertetett három kihallgatási metódus gyakorlatban való alkalmazhatóságának lehetőségét, illetve arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a nyomozóhatóság alkalmazza-e már ezeket a kihallgatási taktikákat, vagy valamely jellemzőiket, tisztán vagy a három metódus közül bármelyiket egymással vegyítve.

Kutatásom céljai között szerepelt még arra a kérdésre is választ kapni, hogy ezeket a kihallgatási technikákat érdemes-e alkalmazni és eredményesebbé tenné-e a nyomozóhatóság munkáját.

Mindezekre a kérdésekre kihallgatásokon való részvételek segítségével, ügyiratok feldolgozásával, különböző esetek megismerésével, valamint a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Osztály, és Vizsgálati Osztály állományának mélyinterjúztatása során kaptam választ.

A kérdésekre kapott válaszokat összesítve, elemezve és értékelve, valamint a kihallgatásokon való részvételek és az ügyiratok feldolgozásának a segítségével vontam le következtetéseimet és megállapításaimat a metódusok gyakorlati használatával, és alkalmazási lehetőségeivel kapcsolatban.

6.2. Az empirikus kutatás eredményeinek összefoglalása

A kutatás eredményeként elmondható, hogy valamennyi módszer alkalmazható a gyakorlatban, és a nyomozhatóságok munkájának eredményességét és hatékonyságát nagyban elősegítheti. Legyen szó munkateher enyhítéséről, a költségek csökkentéséről, idő és az emlékek veszteségeinek elkerüléséről a SAI kihallgatási technika esetében. Vagy a PEACE és a SUE módszer alkalmazása esetében a jelentős bizonyítékok megszerzéséről. Egyöntetű véleménye a nyomozhatóság tagjainak, hogy az ügy jellege, az elkövetett bűncselekmény súlyossága nagyban meghatározza, hogy milyen kihallgatási módszer alkalmazható.

A kutatás eredményeiből következtetésképp levonható az is, hogy ezeket a kihallgatási taktikákat, illetve a módszereket főbb jellemzőit a nyomozhatóság már alkalmazza, még ha nem is nevesíti őket. Az is kimondható, hogy a kihallgatást végző személyek folyamatos képzése jelentős tényező a krimináltaktika fejlődési tendenciáinak gyakorlati megvalósulása és a bűncselekmények felderítésének hatékonysága érdekében is.

A technikák tudatos alkalmazása sokkal eredményesebbé teheti a nyomozhatóság munkáját, a képzettség, rátermettség nélküli alkalmazás pedig jelentős károkat okozhat a bizonyítékok megszerzése során.

7. Összegzés

Az igazságszolgáltatásban az ember a legnagyobb bizonytalansági tényező, melyet a jogalkotó által törvényi garanciákkal körülbástyázott eljárás sem képes teljes egészében kizárni, ellensúlyozni.¹⁹ Egy kihallgatásánál rengeteg más körülmény is közrejátszhat, ezért a kihallgatás taktikája meghatározásánál a nyomozónak figyelembe kell vennie a vallomásokban kialakuló pszichikai folyamatok sajátosságait is. Ilyenek például a kihallgatandó személy tulajdonságai (jellem, életkor, nem, hajlam, temperamentum), az eljárásjogi helyzete, a nyomozás állása és a bűncselekmény sajátosságai.²⁰

A kihallgatási taktikákban sűrűn találkozhatunk olyan utalásokkal, amelyek a pszichológia szerepét hangsúlyozzák, de ezek többnyire a kihallgatók egyéni tapasztalataiból erednek vagy olyanokéiból, akik önképzésüknek köszönhetően tettek szert ezekre az ismeretekre.²¹ A kihallgatás során vitathatatlan és egyre jelentősebb a pszichológia szerepe, amelynek ismerete a nyomozhatóság tagjai számára elengedhetetlen, a haszna pedig kétségszű. Mindezek mellett a gyanúsítottak válaszadási stratégiájának a megismerése is fontos körülmény, az elkövetők kiismerése és jövőbeli cselekményeik feltárása szempontjából. Manapság már nem csak a múlt történései számítanak, hanem a terhelt jövőbeli szándéka is fontos tényező. Ennek feltérképezhetősége nélkülözhetetlen a további bűnelkövetések megelőzése érdekében.

Napjainkban – úgy vélem – a technika felgyorsulása, valamint a bűncselekmények és elkövetők differenciálódása ellen a harcot csak a kriminalisztika modern eszközeivel lehet eredményesen felvenni. Pontosán emiatt van szükség az új tendenciák, irányok, módszerek megismerésére, feltárására, valamint ezeknek a gyakorlatba való átültetésére.

¹⁹ Finszter Géza: Bizonyításelméletek a jog világában. Rendészeti Szemle 2006/7-8 72-73. o.

²⁰ Kertész Imre: i.m. 13. o.

²¹ Bócz Endre: A kényszervallatásról. Magyar Jog, 2013/2. 65-74. o.